Дзяржаўная ўстанова культуры
«Цэнтралізаваная бібліятэчная
сістэма г. Гродна»
Гродзенская гарадская цэнтральная
бібліятэка імя А.Я.Макаёнка

Яго лёсам стаў Гродна

Бібліяграфічны спіс да 280-годдзя
з дня нараджэння Антонія Тызенгаўза

ГРОДНА – 2013

Яго лёсам стаў Гродна [Тэкст]: бібліяграфічны спіс літаратуры да 280-годдзя з дня нараджэння Антонія Тызенгаўза / склад. Д.У. Крачко. – Гродна, 2013. – 8 с.

Прадмова

Антоній Тызенгаўз (1733–1785) – дзяржаўны і грамадзкі дзеяч Вялікага Княства Літоўскага, мецэнат. З шляхецкага роду Тызенгаўзаў, сын Бенедыкта і Ганны Бягінскіх. Трымаў Гарадзенскае староства, адміністратар каралеўскіх эканоміяў у Вялікім Княстве Літоўскім. З 1757 году падстараста гарадзенскі, у 1761 годзе абіраўся паслом на сойм ад Гарадзенскага павету.

Намаганнямі Антонія Тызенгаўза Горадня зрабілася месцам працы розных дзяржаўных установаў: Скарбовай камісіі, а, задворнага асэсарскага суда.

Вырашыў упарадкаваць Горадню на ўзор сталіцы дзяржавы. З ягонай ініцыятывы ў 1760–1780 гадах побач з горадам у вёсцы Гарадніца (дзе ён збудаваў сабе палац, аздоблены А. Грушэцкім) збудавалі прамыслова-культурны цэнтр з 85 будынкаў рознага прызначэньня, што ўтваралі 3 асобныя зоны: адміністрацыйную, вытворчую, навучальную (пазней увайшлі ў межы Горадні).

У прадмесцях Горадні заснаваў фабрыкі: суконную, шаўковую, палатняную, камлотную, карункавую, панчошную, капялюшную, карэтную, шаўковых паясоў, гульнявых карт, збройную, гарбарную, а таксама завод жалезных і медных вырабаў. Аднак, як і большасьць тагачасных прадпрыемстваў, працавалі яны з малым прыбыткам або нават са стратай.

З намерам пашырэння асветы ў краі заснаваў у Горадні кадэцкі корпус, гандлёвую, землямерную, мэдычную і іншыя школы. У мэдычнай школе на сродкі А. Тызенгаўза была створана бібліятэка спецыяльнай літаратуры.

Антоній Тызенгаўз быў не толькі буйным фінансістам і адміністратарам, але даволі адукаваным і культурным чалавекам свайго часу. Ён стварыў свой тэатр, у які запрашаў балетмайстраў, замежных артыстаў, музыкантаў, спевакоў і харэографаў, у тым ліку братоў Г. і Л. Пэтынеты з Неапалю.

Для падрыхтоўкі ўласных артыстаў з прыгонных сялян А. Тызэнгаўз стварыў тэатральную школу. У 1772 годзе ён паслаў для навучаньня за мяжу прыдворнага капэльмайстра А. Сітанскага.

Навучэнцамі ў тэатральную школу найчасцей бралі дзяцей прыгонных сялян з яго маёнткаў. Там вучні набывалі акторскія навыкі,

вучыліся граць на музычных інструментах. У праграму заняткаў уваходзілі танец, спевы, нотная грамата, тэорыя музыкі і кампазыцыя. Выкладаліся пісьмо, арыфмэтыка, французская і італьянская мовы, маляванне, а таксама рукадзелле, чыталіся лекцыі па агульным выхаванні. Школа давала даволі добрую падрыхтоўку, яе вучні выступалі ў спектаклях тэатра. Выхаванцы гэтай школы артысты балету Е. Валінскі, Д. Пякарская-Сітанская, М. Рымінскі, спявачка М. Сітанская пазней праславіліся ў польскім тэатры.

Тэатр, які пачынаўся з невялікага ансамбля інструмэнтаў і вакалістаў, да 1778 года дасягнуў высокага прафесійнага ўзроўню і стаў шматпрофільны. На яго сцэнах ставіліся опэры А. Грэты «Магніфік», камэдыі П. Бамаршэ «Севільскі цырульнік» і іншых.

Прыдворны аркестр, так званая капэля Тызенгаўза, належаў да найбольшых і найлепшых па прафэсійным узроўні калектываў падобнага характару ў Беларусі і славіўся за яе межамі. Так, у 1780 годзе гэтая капэля была ангажаваная ў Нацыянальны тэатар у Варшаве. Рэпертуар капэлы ўключаў араторыі, месы, сімфоніі, розныя жанры побытавай музыкі.

Пасля адстаўкі А. Тызэнгаўза тэатральная школа, балетная трупа і частка капэлы былі пераведзены ў Паставы.

У 1775–1776 гадах А. Тызенгаўз арганізаваў першую друкарню ў Горадні і быў адным з яе арандатараў. Першыя выданні друкарні выйшлі напачатку 1776 года. Тут друкаваліся арыгінальная і перакладная літаратура, навуковыя працы, падручнікі, стараславянскія, польскія, лацінскія малітоўнікі, «Каляндар гаспадарчы», «Літоўскі веснік», афіцыйныя дакумэнты і іншыя, а таксама першае на Беларусі пэрыядычнае выданне, ініцыятарам якога быў А. Тызенгаўз, «*Gazeta Grodzieńska*» («Гарадзенская газета»). Друкарня існавала да 1802 года.

А. Тызенгаўзу былі блізкімі і зразумелымі ідэі Асветніцтва. У тэатры ён бачыў не крыніцу прыбыткаў, а сродак асветы, інструмент выпраўлення нораваў і ўсталявання роднай мовы. Ён марыў пра цывілізацыю тутэйшага краю. Каб надаць сваім пачынанням пэўную важкасць, Тызенгаўз вёў перапіску з Ж. Ж. Русо і прапаноўваў яму пераехаць у Горадню або ў Белавежскую пушчу.

Няўдалая гаспадарчая палітыка (нерэнтабэльнасць многіх мануфактур), інтрыгі магнатаў, незадаволеных актыўнай дзейнасцю А. Тызэнгаўза, прывялі да ягонага адхілення ў 1780 годзе ад кіравання эканоміяй.

Апошнія гады жыцця правёў у Паставах. Пахавалі графа ў фамільным склепе ў Жалудоцкім касцёле.

Жыццёвы шлях

1. Тызенгауз Антоній // Беларуская энцыклапедыя: у 18 т. / рэдкал.: Г.П. Пашкоў і інш.– Мінск: БелЭн, 1999. - Т. 16 – С. 72.
2. Тызенгауз Антоній // Мысліцелі і асветнікі: энцыклапедычны даведнік. – Мінск, 1995. – С. 321-324.
3. Тызенгауз Антоній // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: Г.П. Пашкоў і інш. – Мінск: БелЭн, 1997. – Т. 6, кн. 1. – С. 306–309.

Стваральнік Гародні

4. Барышев, Г.И. Гродненская балетная школа / Г.И. Барышев // Театральная культура Белоруссии XVIII века / Г.И. Барышев. – Минск, 1992. – С. 201-209.
5. Бібікава, А. Тызенгаузы спачываюць у Жалудку: пра род Тызенгаўзаў / А. Бібікава // Милицейский вестник. – 2006. – 15 июня (№ 24). – С. 13.
6. Васілеўскі, П. «Тэатральны раман» Тызенгаўза: [пра прэзентацыю кнігі польскага тэатразнаўцы З. Ендрыхоўскага «Гродзенскія тэатры 1784 – 1864» у ЦНБ ім. Я. Коласа] / П. Васілеўскі // Культура. – 2012. – 10 лістап. – С. 14.
7. Вишневская, Т. Зодчий и Городничанка / Т. Вишневская // Перспектива. – 2008. – 16 сент. – С. 1.
8. Волох, В. Антоний Тизенгауз / В. Волох // Гродзенская праўда. – 1991. – 7 жн.
9. Гардзееў, Ю. З гісторыі помніка Антонію Тызенгаўзу у Гродзенскім фарным касцёле / Ю. Гардзееў // Гарадзенскія запісы. – Вып. 1. Гародня, 1993.
10. Гардзееў, Ю. Тызенгаўз Антоній: [біяграфія] / Ю. Гардзееў // Памяць: гісторыка-дакументальная хроніка Гродна. – Мінск, 1999. – С. 112.
11. [Граф Тизенгауз и его плодотворная деятельность] // Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом и бытовом значении: Литовское и Белорусское Полесье: репринтное издание. 1882 г. – Минск: Беларуская энцыклапедыя, 1993. – С. 112–113, 190–192.
12. Гришук, И. Тызенгауз вернулся / И. Гришук // Вечерний Гродно. – 2010. – 25 авг. – С. 2.
13. Дадзіёмава, В.У. Гродзенскі тэатр Антонія Тызенгаўза / В.У. Дадзіёмава // Гісторыя музычнай культуры Беларусі ад

старажытнасці да канца XVIII ст. / В.У. Дадзіёмава. – Мінск, 1994. – С. 46-47.

14. Дежиц, В. Антоний Тизенгауз покоится в Желудке / В. Дежиц // Гродзенская праўда. – 1999. – 6 крас. – С. 3.

15. Доўнар-Запольскі, М.В. Дзейнасць А. Тызенгаўза / М. В. Доўнар-Запольскі // Гісторыя Беларусі / М.В. Доўнар-Запольскі. – Мінск, 1994. – С. 234–237.

16. Ендрыхоўскі, З. Гэта быў сапраўдны еўрапейскі тэатр: [гутарка з гісторыкам польскага тэатра з Вроцлава З. Ендрыхоўскім аб гісторыі тэатра Антонія Тызенгаўза] / гутарыў М. Карневіч // Биржа информации. – 2003. – 27 февр. – С. 12.

17. Ермашкевіч, В. Культурна-прамысловая рэвалюцыя ў Паставах: пра дзейнасць Антонія Тызенгаўза / В. Ермашкевіч // Культура. – 2006. – 1 верас. (№ 35). – С. 12.

18. Ивановский, В. Архитектор Его королевского Величества / В. Ивановский // Перспектива. – 2008. – 18 сент. – С. 27.

19. Ивановский, В. Взлёт и падение [Антония] Тизенгауза / В. Ивановский // Перспектива. – 2007. – 15 нояб. – С. 28.

20. Иващенко, А. и А. Творец и патриот: [граф Антоний Тизенгауз] / Артём и Альберт Иващенко // Перспектива. – 2008. – 10 июня (№ 44). – С. 26.

21. Ішчанка, С. Турыстам праз... палац-бальніцу Тызенгаўза / С. Ішчанка // Культура. – 2005. – 12–18 сак. (№ 11). – С. 5.

22. Кавеліч, В. Флігель Тызенгаўза / В. Кавеліч // Гродзенская праўда. – 2006. – 22 сак. – С.8.

23. Канюк, Н. Тайна солнечных часов Тизенгауза / Н. Канюк // Вечерний Гродно. – 2009. – 18 марта. – С. 28.

24. Карліма, Я. Эстэт або тыран? / Я. Карліма // Культура. – 2006. – 1 верас. (№ 35). – С. 11.

25. Кітурка, І. Антоній Тызенгаўз і Гарадзенская школа мернікаў.

Другая палова XVIII ст. / І. Кітурка // Гарадзенскі палімпсест. XII – XX стст. –Горадня - Беласток, 2008. - С. 105 - 110.

26. Кітурка, І. Эканамічная і палітычная дзейнасць Антонія Тызенгаўза ў польскай і беларускай гістарыяграфіі / І. Кітурка // Шлях да ўзаемнасці. Матэрыялы VII Міжнароднай навуковай канферэнцыі. – Беласток, 2000. - Т. 2. – С. 317-324.

27. Найперш - поспехі і заслугі: да 275-годдзя з дня нараджэння Антонія Тызенгаўза // Краязнаўчая газета. – 2008. – № 26. – С. 2.

28. Мальдзіс, А. Палац Тызенгаўзаў – у надзейных руках / Адам Мальдзіс // Голас Радзімы. – 2007. – 1 сак. (№ 7). – С. 3.
29. Марціновіч, А. Пасланец Ліёна ў Наднямонні / А. Марціновіч // Беларуская думка. – 2005. – № 7. – С. 123–129.
30. Палхоц, Л. У истоков Гродненского театра: о деятельности Антония Тизенгауза в Гродно / Л. Палхоц // Гродзенская праўда. – 1994. – 27 студз.
31. Паўловіч, С. Судовы працэс Антонія Тызенгаўза / С. Паўловіч // Спадчына. – 1995. – № 3. – С. 249–252.
32. Пракаповіч, І. Уладары Пастаўскіх маёнткаў / Ігар Пракаповіч // Краязнаўчая газета. – 2011. – № 24. – С. 6.
33. Пракопчык, Л. Трагедыя Антонія Тызенгаўза / Л. Пракопчык // Дрэмле памятка дзён: краязнаўчыя нарысы / Л. Пракопчык. – Мінск: Полымя, 1991. – С. 66–76.
34. Прокопчик, Л. Звезда и смерть Антония Тызенгаўза / Л. Прокопчик // Знамя юности. – 1988. – 29 сент.
35. Пяткевіч, А.М. Гродзенскі прыдворны тэатр / Пяткевіч А.М. // Музычна-тэатральная культура Беларусі (X–XVIII стст.). – Гродна, 2011.- С. 37 - 39.
36. Рагін, Я. Горад, які прыдумаў Тызенгаўз: [пра Паставы] / Яўген Рагін // Мастацтва. – 2006. – № 9. – С. 24.
37. Савіцкая, А.А. Гісторыя сусветнага тэатра [пра Гродзенскі тэатр Антонія Тызенгаўза] / А.А. Савіцкая // Народная асвета. – 1997. – № 8. – С. 51–52.
38. Саяпин, В. Его судьбой стал Гродно: к 375-летию со дня рождения Антония Тизенгауза / В. Саяпин // Гродзенская праўда. – 2007. – 24 мая (№ 60). – С. 5.
39. Саяпин, В. Его судьбой стал Гродно: к 375-летию со дня рождения Антония Тизенгауза / В. Саяпин // Гродзенская праўда. – 2007. – 26 мая (№ 61). – С. 5.
40. Скорабагатчанка, А. Спадчына Тызенгаўзаў у Паставах / А. Скорабагатчанка // Мастацтва. – 1999. – № 11. – С. 27-28.
41. Соніч, А. "Панская забава": пра Антонія Тызенгаўза / А. Соніч // Беларуская мінуўшчына. – 1996. – № 6. – С. 52–57.
42. Сяргееў, І Палац Тызенгаўзаў / І. Сяргееў // Культура. – 2006. – 1 верас. (№ 35). – С. 7.
43. Сташчанюк, В. У Гародню да Антонія Тызенгаўза / Віктар Сташчанюк // Бярозка. – 2001. – № 5. – С. 14–15.

44. Трусов, И. Граф Антоний Тизенгауз / Игорь Трусов, Андрей Чернякевич // Вечерний Гродно. – 2008. – 26 нояб. – С. 36.

45. Трусов, И. Граф Антоний Тизенгауз / Игорь Трусов, Андрей Чернякевич // Вечерний Гродно. – 2008. – 10 дек. – С. 30.

46. Трусов, И. Гродненские мосты / Игорь Трусов, Елена Пышинская. – Гродно: ООО ЮрСаПринт, 2011.

47. Трусов, И. Король против гения / Игорь Трусов, Андрей Чернякевич // Вечерний Гродно. – 2008. – 24 дек. – С. 38.

48. Трусов, И. "Кривая официна": призраки Городницы / И. Трусов // Вечерний Гродно. – 2009. – 8 апр. – С. 31.

49. Трусов, И. Призраки Городницы / И. Трусов // Вечерний Гродно. - 2009.– 18 февр. – С. 30.

50. Трусов, И. Театральная площадь / И. Трусов // Вечерний Гродно. – 2007. – 15 авг. – С. 27.

51. Цыхун, Л. Стваральнік Гародні: [аб дзейнасці Антонія Тызенгаўза] / Л. Цыхун // Гродзенская праўда. – 1993. – 11 мая.

52. Чарнушэвіч, А. Драма Антонія Тызенгаўза: [1733–1790 гг.] / А. Чарнушэвіч // Беларускі час. – 2012. – 9–15 нояб. – С. 21.

53. Чаропка, В. Гародня – горад на беразе ракі часу: [аб дзейнасці Антонія Тызенгаўза] / В. Чаропка // Беларускі гістарычны часопіс. – 2005. – № 10. – С. 38.

54. Чаропка, В. Падзенне рэфарматара: Антоній Тызенгаўз / В. Чаропка // В. Чаропка. Лёсы ў гісторыі / В. Чаропка. – Мінск, 2005. – С. 339–348.

55. Швед, В. Антоній Тызенгаўз / В. Швед // Аркуш. – 1999. – 22 апр. (№ 16). – С. 14.

56. Швед, В. Антоній Тызенгаўз (1733-1785) / В. Швед // Биржа информации. – 1999. – 15 апр.

57. Швед, В.В. «Квітнеючая Галандыя» на Немане: [дзейнасць Антонія Тызенгаўза] / В. В. Швед, А. П. Госцеў // Горадня / В. В. Швед, А. П. Госцеў. – Вып. 2. – Гродна, 1997. – С. 68–83.

Вобраз А. Тызенгаўза ў мастацкай літаратуры

58. Шніп, В. Балада Антонія Тызенгаўза / В. Шніп // Маладосць. – 2010. – № 3. – С. 42.

Электронныя рэсурсы

59. Антоній Тызенгаўз [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: http: //be-x-old.wikipedia.org/wiki/. – 15.07. 2013.

60. Антоній Тызенгаўз [Электронны рэсурс].– Рэжым доступу: http://westki.info/artykuly/243/antoniy-tyzienhauz. – 15.07. 2013.

61. Падскарбій “галантнага часу” (Антоній Тызенгаўз) [Электронны рэсурс].– Рэжым доступу: http://www.kimpress.by/ index.phtml? page=2&id= 5251& mode =print. – 15.07. 2013.

62. Пятраўскас Міхаіл. Рэфарматарская дзейнасць Антонія Тызенгаўза // Гродна – 875: матэрыялы абласной канферэнцыі студэнтаў і аспірантаў, 25 лістапада 2003 г. / пад рэд. С.В. Марозавай, І.П. Крэня, С.У. Амелькі [Электронны рэсурс]. – Гродна: ГрДУ, 2004. – 64 с. – Рэжым доступу: http://www.banifacyj. narod.ru/ gurt/doc/grodno875.pdf. – 15.07. 2013.

Бібліяграфія

63. Антоній Тызенгаўз (1733–1785): 260 год з дня нараджэння // Новыя кнігі Беларусі. – 1992. – № 11. – С. 15–16.

64. 275 год з дня нараджэння Антонія Тызенгаўза (1733–1785), дзяржаўнага, палітычнага і грамадскага дзеяча ВКЛ, асветніка на Беларусі і ў Літве // Дадатак да Новых кніг. – 2013. – № 8. – С. 5–7.

65. Тызенгауз Антоній (1733–1785) – 275 год з дня нараджэння дзяржаўнага, палітычнага і грамадскага дзеяча ВКЛ, асветніка на Беларусі і ў Літве // Дадатак да Новых кніг. – 2008. – № 1. – С. 5–7.

«Яго лёсам стаў Гродна»

Бібліяграфічны спіс літаратуры

да 280-годдзя Антонія Тызенгаўза

Складальнік: Крачко Д. У.

Рэдактар: Ілюшына І. М.

Тыраж: 6 экз.